

Příčinnost (kauzalita) / Kauzalita (příčinnost)

Novodobé a moderní pojetí příčin a příčinnosti je ochuzeným a zjednodušeným zbytkem pojetí staršího, původně řeckého. Tzv. „příčinné vysvětlení“ bylo původně chápáno v mnohem větší šíři, i když bylo vysoce hodnoceno. Byl to teprve Aristotelés, který se svým opravdu mimořádným zaujetím pro „vědeckost“ a pro myšlenkovou soustavnost svého učení vymezil čtyři druhy „příčin“, z nichž dvě bychom už dnes vůbec nemohli za příčiny uznat (totiž látku a formu, MORFÉ a HYLÉ, causa formalis a causa materialis), zatímco proti příčině finální (télické) bylo od počátku nové doby sneseno tolik námitek a kritik (už v rámci zavržení aristotelství), že byla převážnou většinou nejen vědců, ale i filosofů zcela zavržena. Výsledkem byla pak právě ona redukce příčin na příčiny působící z minulosti (causae efficientes). Pokusy o resuscitaci příčin finálních, k nimž čas od času, ale opětovně docházelo, troskotaly na neudržitelném pojetí času a časovosti, v jehož důsledku se nakonec i každá causa finalis jevila jako časově předchůdná, antecedentní – a tudíž vlastně jako causa efficiens, jen jiným způsobem působící. Nejhlubší kritikou kauzality přispěl do dějin myšlení o „příčinách“ David Hume. Zjednodušeně lze říci, že kauzální souvislost lze vidět buď jako setrvačnost téhož (takže v tzv. kauzálním procesu se vlastně vůbec nic nestane, jen se to pak trochu jinak „jeví“), anebo jako změnu něčeho v něco jiného, což ovšem musí zůstat racionálně zcela neprůhledné a podle Huma je založeno pouze na zkušenosti s „obvyklým“. Humova kritika pojetí kauzality nebyla ve své podstatě nikdy vyvrácena, jen se obchází a zapomíná. Náprava se může – jako tak často – inspirovat českým jazykem, který slovem „příčina“ zřetelně poukazuje k aktivitě, k činění resp. „při-činění“. Nesmíme to však ponechat v rámci tradičního připisování onoho činění resp. aktivity „příčině“ samé, ale musí tu aktivitu po právu připisovat subjektům, které na onu tzv. „příčinu“ reagují (každá re-akce je přece „akcí“). Tak docházíme k jazykovému paradoxu (tedy jen zdánlivému paralogismu), že to je reagující subjekt, který z nějakého antecedentu teprve svou reakcí „udělá“ příčinu. Právě v tomto bodě se rozhoduje o celé povaze nové koncepce, která má a musí nahradit neudržitelné pojetí „kauzality“.

(Písek, 070926-3.)